ESPAI 22

Conferència d'emmarcament
Serveis Socials: la dimensió ideològica i política

Divendres, 24 d'octubre de 2014

CONGRÉS de SERVEIS SOCIALS BÀSICS

Serveis Socials: la dimensió ideològica i política

(Cliqueu per veure el vídeo de la conferència)

Begoña Román Maestre. Facultat de Filosofia (UB). Presidenta del Comitè d'Ètica de Serveis Socials de Catalunya.

Dividiré la meva exposició en tres parts:

En la primera part explicaré el perquè del títol, sobre els Serveis Socials (SS), sobre la ideologia i sobre la política en un canvi d'època. En la segona part, em centraré en la dimensió ideològica dels SS, perquè cal explicitar quina és la ideologia, la bona i la dolenta, que anima el quefer dels SS bàsics. En la tercera part, abordaré la qüestió política, que és gestió de l'espai públic i de la vida quotidiana de la gent.

1. Serveis Socials en el canvi d'època

En el context actual, els SS han d'estar atents (si volen estar a l'alçada de l'encàrrec), dels canvis socials que es produeixen. I d'aquests canvis vull subratllar, per la seva transcendència en els SS, els següents:

a. Retrocés de l'estat de benestar i una privatització del tenir cura de la fragilitat. La nostra és una societat que ha patit l'excés d'una antropologia hobbessiana pròpia d'un individu, potent i prepotent (*self made man*) que es mou per maximitzar el seu propi interès i que crea societats a cops de contracte i desconsiderades amb la fragilitat. Des d'ella hem arribat a les grans contradiccions del capitalisme que, alhora que causen pobresa, la busquen remeiar.

b. Una dissonància entre els discursos sobre drets i capacitats (apoderament i autonomia) i la realitat assistencialista, de cobertura material i d'urgència (*pan para hoy*...). Aquesta dissonància ha comportat, entre el professionals, una desmoralització per la ineficiència en el canvi de les causes estructurals socials generadores d'exclusió i la pobresa.

c. La desorganització, descoordinació i burocratització de la vida de les persones per part dels serveis produeix homogeneïtzació i, per tant, despersonalització. Sovint en els SS la persona queda compartimentada entre un munt de professionals, tots s'ocupen d'ella però sense tenir-ne gaire relació. El temps de l'administració no és quasi mai el temps personal. Perquè ens vàrem perdre, i vàrem perdre el nord, ha calgut reivindicar el model centrat en la persona.

d. Davant de l'augment de la pobresa, proliferen moltes iniciatives benvolents, sovint privades i desprofessionalitzades que, volent ajudar, poden arribar a humiliar, a espectacularitzar la vulnerabilitat i, el que és pitjor, a crear la consciència entre les persones vulnerables que el que és propi és ser passiu i esperar a rebre, creant-se així unes dinàmiques vicioses per, amb complicitat, contribuir a la injustícia sense canviar cap de les dinàmiques de, amb els sobrants d'uns, cobrir els dels altres.

e. El familisme com una forma d'opressió "inconscientment" consentida que ha forçat el *care drain*, la fugida de cuidadors/ores. En l'actualitat, quan l'Estat no pot, i al mercat no li resulta rendible, es carrega el tenir cura sobre la família, desconsiderar si aquesta, amb els canvis que ha patit (entre d'altres, per la incorporació de la dona al món laboral i la cronificació i longevitat de la dependència de les persones). Tot plegat fa que, en nom del cuidar, segueixen donant-se moltes opressions i, per tant, injustícies.

f. La feminització i precarització de les professions del cuidar posen en relleu cert mimetisme amb les persones que atenem: en l'educació, la sanitat i el món judicial, en entrar les dones, es precaritzen les condicions en què s'exerceix la feina i el seu prestigi. Cal també abordar la perspectiva de gènere en l'àmbit dels SS.

g. Els canvis socials en la família fruit dels canvis morals (interculturalitat, obsolescència d'uns valors, mort d'altres que enyorem) han posat en descrèdit les autoritats tradicionals i no està clar què és un límit, què són extrems i, per tant, intolerables, i quins cursos d'acció intermitjos són tolerables.

h. L'augment de la injustícia global ha fet que la immigració que fuig de la pobresa posi a prova a qui atendre en els SS, si segons les seves condicions reals o de papers legals.

i. La fatiga per compassió dels professionals és una altra de les novetats: han de ser compassius amb tanta gent, a la que escolten sense poder veure esperances de sortir-se'n, que cauen en un indiferentisme com a mecanisme de defensa en no poder suportar tanta exposició al patiment humà. Aquesta fatiga no és el *burn out* fruit d'un mal tracte per part de l'organització. Ara es tracta d'un bon professional que no ha sabut posar-se límits i autocontenir-se davant de la seva contínua exposició al patiment d'altres.

j. El patiment d'una població en una societat que es vol indolora fa que aquest es vulgui amargar. El patiment és dolent, es veu com a vergonyosa la condició de dependència, i el súmmum de la crueltat és considerar que si la persona està així és perquè alguna cosa dolenta ha fet. Ans al contrari, s'incentiva el pensament positiu, el no deprimir-se, perquè a ningú li agrada estar envoltat de tristor i desesperança. Això comporta que s'esperi dels SS que acabin amb el patiment de les persones, generant unes expectatives exagerades; quan del que es tracta és de trobar la mediació adequada, i per a cada persona entre la seva realitat i els seu ideal de forma de vida. En aquestes condicions, els SS bàsics, en ple canvi d'època (més que en una època de canvis), han de recordar els valors que li donen la seva raó de ser: cal repensar la legitimitat per a veure quina legalitat la facilita o entorpeix, així com l'eficiència que es pot esperar d'ells. La ideologia, en el seu sentit positiu, al·ludeix a la legitimitat, als valors cabdals que han d'orientar la tasca del professionals del SS.

La Begoña Roman amb Carmina Català, presentadora de la conferència

2. La dimensió ideològica dels SS

La ideologia pot se entesa en dos sentits, un de positiu i d'altre, de negatiu. El negatiu és el que va posar en boga Marx, quan l'entenia com un conjunt d'idees que tergiversaven la realitat per a no combatre les causes infraestructurals, econòmiques, de la injustícia. La dimensió positiva de la ideologia seria el conjunt d'idees que orienta l'acció a combatre l'alienació, l'opressió, l'exclusió...

Els SS han d'anar a la base, a les arrels, i fer-se'n càrrec de la fragilitat, vulnerabilitat de les persones i poblacions i tenir-ne cura, respondre d'elles. Però dintre els mateixos serveis ens havíem arribat a creure l'economicisme triomfant, de forma que si no teníem recursos econòmics per donar, no quedava res a fer. Precisament perquè es tracta de canviar les estructures causants d'exclusió i d'injustícia, cal recuperar la ideologia en sentit positiu i desemmascarant la negativa que ens feia creure que les causes són quasi naturals i la lluita contra els quals, ens feia sentir impotents.

Si la ideologia en sentit negatiu és el conjunt d'idees que tergiversa la realitat, els SS han de sospesar la possible paradoxa de, en comptes de transformar la societat que genera injustícia, anar tapant forats i contribuir a la injustícia que el propi sistema que els crea es cuida de perpetuar. Els professionals dels SS, molt conscients de la injustícia i amb desig de canvi, podem acabar sent segrestats pel sistema en tant que ells mateixos són assalariats i desitgen continuar tenint feina. El risc de confondre prioritats és gran.

És important per tant que els SS ens organitzem més i millor; i fem recerca, i activisme, no per una qüestió de corporativisme, sinó de coherència amb l'afany de justícia i emancipació per les quals varen néixer els SS. La biopolítica té aquest aspecte positiu: no el control dels cossos i vida de la gent, sinó que, davant les vides precàries, promou canvis culturals.

Cal explicitar quina és la ideologia positiva, quin conjunt d'idees donen raó i legitimitat al quefer dels SS avui. Això suposa explicitar els valors que es promouen en els programes i processos i els indicadors per avaluar-los. La ideologia no fuig de la dificultat per a avaluar. Quan parlem de persones i poblacions al llarg de la vida, què és un èxit en SS? Cal explicitar els fins intrínsecs, els béns inherents al SS.

Cal recuperar les polítiques de reconeixement (Honneth, 1994). El reconeixement és el mutu respecte que totes les persones ens devem les unes a les altres. Només amb ell es pot generar autoconfiança, autoestima i autorespecte, i aquests són valors que no sempre s'aconsegueixen per molts recursos econòmics que es donin: és una qüestió de model de societat que genera espai per a tots, i no crea, sistemàticament ni

La Begoña Roman durant la seva intervenció

sistèmicament, exclusió. La justícia exigeix reconeixent, redistribució (i redistribució de recursos si sabem que ja des d'un bon començament cal evitar l'exclusió i la pobresa) i la participació.

3. La dimensió política dels SS

La política al·ludeix a la gestió de l'espai públic i de la vida quotidiana en ell. La humans no podem viure a la intempèrie. La política del tenir cura parteix de la insuficiència en la seva atenció per part de l'Estat i de la mercantilització del cuidar. I és que no podem comprar els afectes i els vincles. Cal que la política dels SS passi per visualitzar els costos de l'economia reproductiva, i no conformar-se amb els de l'economia productiva (si cal entrarem en el seu vocabulari). Cal així mateix explicitar els costos existencials quan deixem d'invertir en les persones que són essencialment i no esporàdicament fràgils.

La política és tàctica, estratègia i jerarquització de prioritats. La política ens demana avui aprendre històricament d'allò aconseguit i d'allò perdut; en obliga a gestionar millor la complexitat i el risc, ponderant límits i possibilitats. En la política també hi ha reflexió i creativitat per a dur a terme un servei personalitzat (atent a les particularitats i singularitats) així com cívic (atent a allò comú) i, per tant, ètic.

En efecte, la qualitat de vida contempla l'heterogeneïtat i per això conté tres ingredients: la dimensió subjectiva que implica una biografia, i una capacitat de projectar la seva vida, perquè la persona és una unitat narrativa amb horitzons d'esperança; les persones han de tenir futur, no destí. La dimensió objectiva té a veure amb els indicadors del que considerem que qualsevol professional acceptaria com exclusió o vulnerabilitat. I la dimensió social té a veure amb el tipus de vincles que les persones som capaces d'establir (d'apoderament i obertura de mires i de camins) i no de submissió, opressió o desesperança.

En comptes de donar raons políticament dels programes i del pressuposts en SS, es tracta de mirar quines capacitats hem creat, i no només quines necessitats hem satisfet. M. Nussbaum (2007) recordava que les capacitats són maneres de ser i fer: es tracta de veure què hem aconseguit que les persones ateses facin i siguin, veure-les des del seu punt de vista, i no des dels nostres plans de donar i de dir que nosaltres hem fet per elles i no pel que hem aconseguit que elles facin i siguin.

A continuació citem les **capacitats que ens proposa M. Nussbaum**[1] i que ens poden servir per a desenvolupar polítiques i escollir indicadors per a després avaluar-les:

1. **Vida.** Ser capaços de viure una vida humana de durada normal fins al final, sense morir prematurament o abans que la vida es redueixi a una cosa que no valgui la pena viure.
2. **Salut corporal.** Ser capaços de gaudir de bona salut, incloent la salut reproductiva, estar adequadament alimentat i tenir un habitatge adequat.
3. **Integritat corporal.** Ser capaços de moure'ns lliurement d'un lloc a un altre; que els límits físics propis siguin considerats sobirans, és a dir, poder estar fora de perill d'assalts, incloent la violència sexual, els abusos sexuals infantils i la violència de gènere; tenir oportunitats per gaudir de la satisfacció sexual i de la capacitat d'elecció en matèria de reproducció.
4. **Sentits, imaginació i pensament**. Ser capaços d'utilitzar els sentits, d'imaginar, pensar i raonar, i de poder fer aquestes coses d'una manera realment humana, és a dir, informada i conreada gràcies a una educació adequada, que inclou (però no està limitada a) l'alfabetització i una formació bàsica matemàtica i científica. Ser capaços de fer ús de la imaginació i el pensament per poder experimentar i produir obres autoexpressives, a més de participar en esdeveniments triats personalment, que siguin religiosos, literaris o musicals, entre d'altres. Ser capaços d'utilitzar la ment de maneres protegides per les garanties a la llibertat d'expressió, amb respecte a l'expressió política, artística i de culte religiós. Ser capaços de buscar el sentit propi de la vida de forma individual. Ser capaços de gaudir d'experiències agradables i d'evitar danys innecessaris.
5. **Emocions.** Ser capaços de tenir vincles afectius amb coses i persones alienes a nosaltres mateixos; estimar els que ens estimen i ens cuiden i sentir tristesa

1 La traducció és nostra.

davant la seva absència; en general, estimar, sentir dolor, enyorar, agrair i experimentar ira justificada. Poder desenvolupar emocionalment sense les traves de les pors i ansietats aclaparadores, ni per casos traumàtics d'abusos o negligències. (Defensar això suposa promoure formes d'associació humana que poden ser demostrablement essencials per al seu desenvolupament).

6. **Raó pràctica.** Ser capaços de formar un concepte del bé i iniciar una reflexió crítica respecte de la planificació de la vida. (Això suposa la protecció de la llibertat de consciència).

7. **Afiliació.**

a. Ser capaços de viure amb els altres i bolcats cap a altres, reconèixer i mostrar interès per altres éssers humans i comprometre'ns en diverses formes d'interacció social; ser capaços d'imaginar la situació de l'altre i tenir compassió cap a aquesta situació; tenir la capacitat tant per a la justícia com per a l'amistat. (Això implica protegir institucions que constitueixen i alimenten aquestes formes d'afiliació, així com la llibertat d'assemblea i de discurs polític).

b. Tenint les bases socials de l'amor propi i de la no humiliació, ser capaços de ser tractats com a éssers dignes, el valor dels quals és idèntic al dels altres. Això implica, com a mínim, la protecció contra la discriminació per motiu de raça, sexe, orientació sexual, religió, casta, ètnia o origen nacional. A la feina, poder treballar com a éssers humans, exercitant la raó pràctica i forjant relacions significatives de mutu reconeixement amb altres treballadors.

8. **Altres espècies.** Ser capaços de viure interessats i en relació amb els animals, les plantes i el món de la natura.

9. **Capacitat per jugar.** Ser capaços de riure, jugar i gaudir d'activitats d'oci.

10. **Control sobre l'entorn de cada un.**

a. **Polític.** Ser capaços de participar eficaçment en les decisions polítiques que governen les nostres vides; tenir el dret de participació política juntament amb la protecció de la llibertat d'expressió i d'associació.

b. **Material.** Ser capaços de posseir propietats (tant terres com béns mobles) no només de manera formal, sinó en termes d'una oportunitat real; tenir drets sobre la propietat en base d'igualtat amb altres; tenir el dret de buscar una feina en condicions d'igualtat amb altres, ser lliures de registres i embargaments injustificats.

Gràcies a Nussbaum tenim idees i propostes per a perseverar en la lluita per la vida digna i de qualitat: impossible ideologia, política i professionalitat.

Referències bibliogràfiques:

Habermas, J. (2000): *Aclaraciones a la ética del discurso*, Madrid, Trotta.

Hacker, J. (2011): "The institutional foundations of middle-class democracy", *Policy Network*, 6.5.

Honnett, A. (1997): *La lucha por el reconocimiento. Por una gramática moral de los conflictos sociales*. Barcelona, Crítica.

Nussbaum, M. (2002): *Las mujeres y el desarrollo*, Barcelona, Herder.

Nussbaum, M. (2007): *Las fronteras de la justicia*, Barcelona, Paidós.

Nussbaum, M. i Sen, A. (1996): *La calidad de vida*, Madrid, FCE.

Relatoria visual de l'Espai 22